

ZÁVĚR:

Právo životního prostředí není typickým příkladem právního odvětví, které se dlouhodobě formuje v úzkém sepětí s určitým územím a vyvíjí se v daném historickém kontextu s vazbou na určitou tradici. Římské právo, které je základním pilířem kontinentální tradice, definuje pojem právo jako „*ars aequi et boni*“ – umění spravedlivého a dobrého. Sledujeme-li vývoj práva životního prostředí od jeho počátků (70. léta 20. století) až do současnosti, musíme připustit, že daleko více než uměním spravedlivého je „uměním nutného“. Životní prostředí poskytuje člověku příležitost jak k fyzickému, tak k intelektuálnímu, morálnímu či sociálnímu růstu, je esenciálním předpokladem tělesného i duševního zdraví člověka a užívání základních lidských práv, včetně samotného práva na život. Kritický stav životního prostředí však nedává na výběr. **Je-li vztah člověka a životního prostředí destruktivní pro oba účastníky tohoto vztahu, je nutné chování, jež je jeho obsahem, regulovat, podřítit je určitému normativnímu systému.** Jedním z nejučinnějších prostředků regulace, který dosud nejvíce odolává změně diskurzu, vyvolané postmoderními vlivy, je právo.

Právo je definováno jako soubor pravidel, jímž společnost upravuje chování svých členů. V soudobé teorii práva se k otázce, co obsahuje tento soubor pravidel, přistupuje extenzivně. Hovoří-li se o rozsahu právního řádu, **rozlišují se obvykle, vedle právních norem, další standardy: právní principy,** právní hodnoty a právně politické cíle, právní pojmy a definice. Základním předpokladem pro vznik této práce je existence souboru principů, na jejichž základě lze stanovit cíl působení právních prostředků a poskytnout tak racionální základ pro aplikaci norem z těchto principů vycházejících. Tyto principy tvoří rámec pro realizaci ochrany životního prostředí.

V první části práce jsem se po stručném uvedení do problematiky pojmu a předmětu práva životního prostředí včetně pramenů, v nichž je právo životního prostředí obsaženo, pokusila definovat právní princip, vytyčit jeho charakteristické rysy, vymezit ho vůči pojmům norma, hodnota, politický cíl a věnovat se otázce vzniku právních principů. Obecně lze říci, že princip je základní myšlenkové východisko, od něhož se odvíjí celá další systematika určitého myšlenkového souboru. Toto východisko lze pojímat jako **regulativní ideu** vyjadřující žádoucí stav, který je vlastně stavem nikoli současným, ale budoucím, právo se snaží na základě zkušenosti regulovat stav, který je vždy více či méně předvídatelný, není však nikdy jistý. Vyjádření oné idey má shodně s normou kondicionální podobu. To, čím se

od normy liší, je míra obecnosti tohoto vyjádření. Tato vlastnost je příčinou toho, že princip může být společný více normám, zároveň však nezávislým na případném zrušení některé z těchto norem, což posiluje jeho soběstačnost. Právní princip je svébytný instrument, který napomáhá udržet konzistenci a stabilitu právního řádu. Poskytuje teleologický rámec, je nositelem hodnot, na rozdíl od nich má však deontologický charakter. Pojímání principu jako regulativní idey předurčuje jeho funkci v procesu tvorby, interpretace a aplikace práva.

Druhá část práce se soustředí již konkrétně na principy ochrany životního prostředí, přičemž dochází k jejich konfrontaci s obecným pojmem právního principu. Pokouším se v ní zasadit vývoj těchto principů do kontextu doby, do souvislosti s procesem globalizace, s postmoderní situací a expanzí lidských práv. Snažím se poukázat na to, že právo životního prostředí vzniká v důsledku určitého přehodnocení, na základě něhož směřuje společnost k tomu, aby právo na příznivé životní prostředí bylo postaveno na roveň lidským právům. Uprostřed tlaku, který způsobují protikladné tendence, na jedné straně sklon k pluralizaci práva a na druhé straně pokusy o jeho unifikaci, je nutné hledat cestu k nalezení nového základu, který by se stal legitimním a zároveň nezávislým na těchto tlacích. Tímto základem se pro oblast životního prostředí stávají právní principy. Předpokladem jejich efektivního fungování je způsob, jakým jsou utvářeny. **Principy nemohou být pouhým (politickým) kompromisem partikulárních zájmů jednotlivých subjektů, nýbrž musí být výsledkem uznání, že existuje určitý reálný objektivní zájem**, idea, cíl, který je nutno společně realizovat, a teprve při této realizaci může dojít k dílčím kompromisům v případě, že neohrozí hlavní cíl – ochranu životního prostředí. Toto pojetí prosazování reálných zájmů je v současné době terčem kritiky, jejíž příčinou je obava z podřizování se určitému ideologickému konceptu, obava z toho, zda principy opravdu vycházejí z těchto reálných zájmů a zda je uplatněno kritérium nutnosti. Chtěla bych poukázat na mylnost představy, že principy jsou nástrojem politiky, naopak, politika je principy vedena (pokud ne, stává se bezcílnou a chaotickou). Velký potenciál spatřuji v tom, že principy jsou instrumentem, který může stejnoměrně korigovat jak politickou moc, tak také podobu práva, být autoritou oběma způsobům realizace ochrany životního prostředí. Je nutné mít na zřeteli, že principy, srovnatelně s jinými systémy hodnot jako je systém lidských práv a svobod, nemají konečnou podobu, ale musí být vykládány a znovu specifikovány v rámci daného historického kontextu.

Kapitola nazvaná „**Druhy principů ochrany životního prostředí**“ popisuje charakter vybraných zásad, nabízí jejich definici, hodnotí význam pro životní prostředí a sleduje jejich zakotvení v systému mezinárodního, evropského a českého práva. Zásady jsou rozděleny na principy obecné povahy a principy speciální (technické). Z obecných lze zvlášť vydělit dva

„*superprincipy*“ (princip trvale udržitelného rozvoje a princip nejvyšší hodnoty), které jsou pokládány za „*východiska celého směřování ochrany životního prostředí*.“ Dále k principům obecné povahy patří princip odpovědnosti původce, princip odpovědnosti státu jako garance principu předchozího, princip prevence a princip předběžné opatrnosti, princip komplexní a integrované ochrany, princip informovanosti a účasti veřejnosti a princip ekonomické stimulace. Mezi zásady technické povahy se řadí princip nápravy znečištění u zdroje, princip nejlepší dostupné techniky, princip „znečišťovatel platí.“ Zásadu únosného zatížení území, princip vysoké úrovně ochrany a princip přípustné míry znečišťování životního prostředí lze spíše než za právní principy pokládat za obecné postuláty. Určitým zastřešujícím pojmem, k němuž principy ochrany životního prostředí svým obsahem tendují, je pojem „*prevence*“ (z lat. *praevenire* - předcházet). Jde o jednu ze základních metod právní regulace, která má v tomto odvětví jasnou prioritu. Registruje skutečnost, že omezení rizik (hranice přijatelnosti rizika bývá často obtížně definovatelná), předcházení poškozování životního prostředí a dodržování jeho absorpčních limitů je efektivnější, nežli náprava vzniklého poškození. Navíc, v tržním systému se cena za odstranění následků znečištění obvykle neshoduje se skutečnou „cenou životního prostředí“.

Otázka uplatnění principů ochrany životního prostředí se nevyčerpává v momentě, kdy je řečeno, kde je princip zakotven, v rámci které úmluvy, směrnice, zákona. Na základě této informace lze sice dovodit, v jaké oblasti ochrany působí, jakou složku životního prostředí chrání, ale již není řečeno, jaké konkrétní následky užití principu způsobuje. **Ptáme-li se po možnosti uplatňování právních principů, zkoumáme je z hlediska jejich funkce.** Druhou část práce uzavírá kapitola, která je založena právě na tomto funkčním přístupu. Jejím smyslem je (též na praktických případech) ukázat, jak mohou být principy ochrany životního prostředí **využity v procesu tvorby, interpretace a aplikace práva.** Kapitola rozvádí tezi, dle které je úkolem zákonodárce specifikovat obsah principu, jenž definuje žádoucí stav, a zároveň v rámci tohoto procesu udržet koherenci práva v čase (otevívá problematiku *dynamické principiálnosti zákonodárství*). Dále se zabývá možností užití principu (jehož zakotvení může být toliko implicitní povahy) jako jedné z interpretačních metod vedoucích k dotváření práva. Vzhledem k tomu, že informační hodnota samotného textu právního předpisu bývá nedostatečná, je díky možnosti interpretace možná jeho racionální aplikace. Informační hodnota textu právního předpisu je jednou z veličin, která slouží jako měřítko kvality zákonodárství. Konjunktura právních principů souvisí s krizí ideje kodifikace, se stavem, kdy kodex není schopen stát se koncentrovaným vyjádřením obsahu práva. Aplikace právních principů je jednou z možností, jak takové situaci čelit. Soudce této možnosti

využívá, při svých úvahách však argumentaci principem, popřípadě hodnotovou argumentaci v odůvodnění ve skutečnosti jmenovitě neuvádí. Je-li příčinou tohoto jednání obava ukázat aplikaci jiného právního standardu, než je právní norma (neboť za plnohodnotný právní úsudek je tradičně považována pouze aplikace konkrétních zákonných ustanovení), považují takový stav za dosti extravagantní.

V rámci procesu aplikace práva by měl právní princip nacházet uplatnění především všude tam, kde je právní úprava neúplná, dále tam, kde právní norma není jednoznačná nebo kde její význam není zcela jasný. Rovněž existence dvou pravidel, jejichž obsah se navzájem vylučuje, a tudíž je nutné mezi nimi provést volbu, je důvodem pro aplikaci principu. V případě neexistence normy je nutné zabývat se otázkou mezer v právu. Je nutné si uvědomit, že obsah právních principů je vnitřně provázán a bez jejich vzájemného poměřování není zaručeno, že aplikace principu poslouží svému účelu, tedy účinné ochraně životního prostředí. Navíc je zřejmé, že i když se jedná o principy odvětvové, jejich uplatnění tyto hranice překračuje a principy ochrany životního prostředí se dostávají do interakce s principy ostatních odvětví (především správního nebo občanského práva). Může také nastat případ, kdy obsah principů navzájem koliduje (z teoretického hlediska je zajímavé, že princip může existovat zároveň se svou vlastní negací, což u právní normy není možné). Řešení těchto kolizí je vždy záležitostí konkrétní situace. Relevance jednotlivých principů se případ od případu mění, neboť reálně neexistuje hierarchie právních zásad. Snaha o prosazení účelů, cílů, hodnot může gradovat až ve střet práva na příznivé životní prostředí s jiným základním právem či svobodou.

Cílem této práce bylo provázat výše uvedené teze a ukázat problematiku principů ochrany životního prostředí v širším kontextu. Ačkoli jde o téma se širokým praktickým dopadem, měla by práce poukázat na jeho úzké sepětí s oblastí teorie práva a učinit tak částečný přesah mimo odvětví práva životního prostředí. Právní problém zkoumaný neuzavřeně, v širších souvislostech, v konfrontaci s procesem globalizace a fenoménem postmoderní doby nevyústí obvykle v jednoznačné, samozřejmé řešení, může naopak vyvolávat další otázky a pochybnosti, relativizovat, vyzývat k řešení nových problémů. Je-li společnost v takové situaci, kdy musí řešit palčivý problém zachování příznivého životního prostředí jako prostoru své vlastní existence, a je-li ohledně způsobu řešení na pochybách, necht' se řídit principem „in dubio pro natura.“